

КАРАР

2022 елның «28» гыйнварыннан

№ 29

«2022 - 2024 елларга Татарстан Республикасы Яңа Чишмә
муниципаль районының мәдәни мирас объектларын саклау»
муниципаль программасын раслау турында

Татарстан Республикасы Яңа Чишмә муниципаль районы территориясендә тарихи-мәдәни мирасны саклау мәсьәләләрен нәтижәле хәл итү максатларында, Татарстан Республикасы Яңа Чишмә муниципаль районы Башкарма комитеты карар бирә:

1. «2022 - 2024 елларга Татарстан Республикасы Яңа Чишмә муниципаль районының мәдәни мирас объектларын саклау» муниципаль программасын расларга.
2. Татарстан Республикасы Яңа Чишмә муниципаль районы жирле үзидарә органнарына, оешмаларга мәдәният объектларын саклау мәсьәләләрен хәл иткәндә муниципаль программага нигезләнеп эшләргә тәкъдим итәргә.
3. Татарстан Республикасы Яңа Чишмә муниципаль районы Башкарма комитетының «2019-2021 елларга Яңа Чишмә муниципаль районының мәдәни мирас объектларын саклау» программасын раслау турында» 2009 елның 18 февралендәге 34 нче номерлы карары үз көчен югалткан дип санарга.
4. Әлеге карарның үтәлешен тикшереп торуны Яңа Чишмә муниципаль районы Башкарма комитеты житәкчесенең социаль мәсьәләләр буенча урынбасарына йөкләргә.

Р.Р. Фасахов

Татарстан Республикасы
Яңа Чишмә муниципаль районы
Башкарма комитетының
2022 елның «28» гыйнварыннан
29 нче номерлы карары белән
расланган

«2022 - 2024 елларга Татарстан республикасы Яңа Чишмә муниципаль
районының мәдәни мирас объектларын саклау»
муниципаль программасы

I. Программа паспорты

Программаның исеме	«2022-2024 елларга Татарстан Республикасы Яңа Чишмә муниципаль районының мәдәни мирас объектларын саклау» муниципаль программасы
Программа әзерләү өчен нигез	<p>«Мәдәният турында» 1998 елның 3 июлендәге 1705 номерлы Татарстан Республикасы законы;</p> <p>«Татарстан Республикасында мәдәни мирас объектлары турында» 2005 елның 1 апрелендәге 60-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы законы;</p> <p>«Төбәк әһәмиятендәге мәдәни мирас объектын яисә жирле (муниципаль) әһәмияттәге мәдәни мирас объектын Россия Федерациясә халыклары мәдәни мирас объектларының (тарихи һәм мәдәни ядкярләр) бердәм дәүләт реестрына кертү турында карар кабул итү тәртибе турындагы нигезләмәне раслау хакында» 2016 елның 10 июнендәге 393 номерлы Татарстан Республикасы Министрлар Кабинеты карары;</p> <p>Татарстан Республикасы Мәдәният министрлығының «Ачыкланган объектлар (тарих һәм мәдәният һәйкәлләре) исемлегенә мәдәни мирас объектлары билгеләре булган объектларны кертү турында» 2015 елның 16 мартындагы 264 нче номерлы боерыгы;</p> <p>Татарстан Республикасы Мәдәният министрлығының «Татарстан Республикасы территориясендә урнашкан мәдәни мирас объектларының торышын тикшереп тору һәм федераль әһәмияттәге мәдәни мирас объектларына, төбәк әһәмиятендәге мәдәни мирас объектларына, жирле (муниципаль) әһәмияттәге мәдәни мирас объектларына һәм ачыкланган мәдәни мирас объектларына карата системалы күзәтү буенча чаралар үткәргүгә бирем бирү тәртибен һәм аның формасын раслау турында» 2016 елның 19. июлендәге 589 нчы номерлы боерыгы;</p> <p>2017-2030 елларга Татарстан Республикасының мәдәни мирасын саклау стратегиясә .</p>
Программаның төп әзерләүчесе	Татарстан Республикасы Яңа Чишмә муниципаль районы Башкарма комитеты
Программаның төп чараларын башкаручылар (киләшү буенча)	Яңа Чишмә муниципаль районы Башкарма комитеты, «ТР Яңа Чишмә муниципаль районының социаль-икътисадый үсешә» хәйрия фонды, Татарстан

	Республикасы Яңа Чишмә муниципаль районы предприятиеләре, оешмалары һәм учреждениеләре
Программаның максаты:	Яңа Чишмә муниципаль районының мәдәни мирас, үзенчәлек нигезе буларак, тулы тарихи-мәдәни мохитне саклау, аны гражданлык жәмгыяте һәм Татарстан Республикасы Яңа Чишмә муниципаль районының социаль-иқтисади үсеше мәнфәгатьләрендә үстерү.
Программаның бурычлары	1) Татарстан Республикасы Яңа Чишмә муниципаль районының тарихи-мәдәни мирасын саклау; 2) Яңа Чишмә муниципаль районының тарихи-мәдәни мирасын популярлаштыру; 3) Яңа Чишмә муниципаль районы халкын Яңа Чишмә муниципаль районының тарихи-мәдәни тирәлеген саклау мәнфәгатьләрендә агарту.
Программаны гамәлгә ашыру вакытлары	2022-2024 еллар
программаны финанслауның күләме һәм чыганақлары	2022 ел– 5 000 сум; 2023 ел - 258 000 сум; 2024 ел - 308 000 сум. Программаны тормышка ашыру еллары буенча финанслау иганәчелек чаралары һәм ТР Яңа Чишмә муниципаль районы бюджеты һәм бюджеттан тыш чыганақлар хисабына тормышка ашырыла. Программаны тормышка ашыруга сарыф ителгән акчалар күләме, Татарстан Республикасы Яңа Чишмә муниципаль районы бюджеты мөмкинлекләреннән чыгып, аныкланырга һәм төзәтмәләр кертелергә мөмкин.
Программаны гамәлгә ашыруның көтелә торган ахыргы нәтижәләре	1) район территориясендә урнашкан мәдәни мирас объектларының торышын тикшереп тору; 2) мәдәни мирас объектларының сакланышын тәмин итү; 3) мәдәни мирас объектларыннан файдалану хокукын гамәлгә ашырганда физик һәм юридик затларның җаваплылыгын арттыру; 4) Яңа Чишмә муниципаль районы территориясендә истәлекле урыннар буенча экскурсия маршрутларын эшләү.
Программаның үтәлешен контрольдә тоту	Программаның үтәлешен Татарстан Республикасы Яңа Чишмә муниципаль районы Башкарма комитеты контрольдә тотта.

II. Проблеманың характеристикасы

Программа хэл итүгә юнәлдерелгән проблемалар

1552 елда Россия составында кертелгәннән соң Казан ханлыгы колонизацияләнгән торган жирләрнең төрле дәүләт структураларында интенсив үзгәрешләр китереп чыгара торган тарихи әһәмияткә ия. Шуңа бәйле рәвештә әлеге географик зонада хәрби ныгытмалар буларак рус шәһәрләре һәм монастырьлары барлыкка килә. Еш кына крепостьлар төп транспорт артерияләрендә урнашкан иске татар шәһәрчәкләре, авыллары урынында барлыкка килә. Шулай итеп, XVI-XVII гасыр ахырына кушылган территорияләрдә рус крепостьлары чөлтәре барлыкка килә. Идел-Кама төбәге өчен архитектура-мәдәни үсешнең яңа этабы башлана. Димәк, валларның эчке структурасына агач конструкцияләр кертелгән. Жир коелмасын өчен, валларны һәм чокырларны үрү һәм агач белән ныгыту тасвирлана. Моннан тыш, частоконның вертикаль куелган баганалары аркылы имән элементләре белән ныгытылган: «острог һәм баганалар имән элементгә куелган, һәм валдан острог буенча сугышлар алып барылган». 1652-1656 елларда Алексей Михайлович идарәсенең вакытында агач тыл белән жир өеме рәвешендә Кама аръягы каравыл ныгытма линиясе (яки «Засеченная черта») төзүгә карар ителә. Урманнарда 40-60 сажин киңлегә белән агачлардан кисемнәр киселгән. Моннан тыш, Тауда, түгәрәк формасындагы майданчыкта шәһәрчәк, аннары 1794 елда Изге Троица чиркәү төзелә. Шәһәрчәкләрдә дозорлар тора. Ныгытмаларны саклау бигрәк тә 1667-1669 елларда авыр була, ә 1676, 1682, 1717 елларда алар тулысынча жимерелә. Әмма Яңа Чишмә ныгытмасы яңадан торгызыла һәм хәзерге вакытта Яңа Чишмә чәчәк ата.

Иске Кама аръягы линиясенең бер өлешен, Екатерина Бистәсеннән (Яңа Чишмә ныгытмасыннан 10 км көньяк-көнбатышта) Троицкий авылы янында Ык елгасына кадәр (яки Матвеевка), 1851 елда Генераль штаб капитаны М. И. Иванин карый һәм сурәтли.

Яңа Чишмә урынында беренче жирлек 1610 елда барлыкка килә, ныгытма 1652 елда тауда, Чишмә елгасының уң ярында төзелә. XV11-XV111 гасырларда хәрби ныгытма Рус дәүләте тарихында Кама аръягындагы торак пунктларны күчмә халыклардан саклау буенча зур роль уйный. Тик аларның торышы күчмә кешеләр һөжүме аркасында тыныч булмый. Ул вакытта рус хөкүмәте карары белән 1652 елда Яңа Чишмәдә тауда, Чишмә елгасының уң як ярында хәрби ныгытма төзелә, бу әйләнә-тирә мохитне ерактан күзәтергә мөмкинлек бирә. Хәрби гарнизон үз гаиләләре һәм туганнары белән Иске Чишмәдән килгән 100 укчыдан тора.

Яңа Чишмә тирә-юнендә урнашкан Петропавловка, Екатериновка, Черемухово, Архангельск, Волчья авыллары бистә дип йөртелә, чөнки анда акча түләүдән азат ителгән һәм төрле хәрби вазифалар гаепләре кичерелгән хезмәткәрләргә күченә. Алга таба, алар барысы да – укчылар, гвардиячеләр, казаклар һәм шляхтичлар (поляклар) – «сөрү солдатлары» исеме астында кешеләрнең аерым катламын тәшкил итә, алар рекрутлыктан азат була һәм аерым очракларда гына чакырылалар.

Тирә-юндәгә зур урманнар торак төзү өчен уңай шартлар тудырдылар, ә ерткыч жәнлекләрнең күплегә мех эерләү һәм сату белән шөгыльләнүгә

мөмкинлек бирә. Игенчелек һәм терлек үрчетү белән шөгылләнү өчен урманны акрынлап кисә башлыйлар.

Татарстанның Кама аръягының үзегендә Яңа Чишмә районы урнашкан. Бу якта күп телле халык яши.

Район һәйкәлләре - ул халыкның мәдәни мирасының аерылгысыз өлеше.

Безнең район территориясендә 23 мәдәни мирас объекты бар. Шуларның 2се - федераль әһәмияттәге мәдәни мирас объекты (Екатерина валы, Тубулгытау шәһәре-Болгар дәүләтенең Тубулгытау кенәзлегә үзәге, X-XIV гасыр) һәм 2 региональ әһәмияттәге мәдәни мирас объекты (Троицкий чиркәве, 1794 ел - Яңа Чишмә авылы, Вознесение чиркәве, 1876 ел - Архангел Бистәсе архитектура һәйкәле). Алар Мәдәни мирас объектларының бердәм дәүләт реестрына кертелгән.

Бүгенге көндә кайбер объектларның техник торышы аларны саклау буенча кичекмәстән чаралар күрүнә таләп итә. Әлеге проблеманың килеп чыгу сәбәпләре: табигый факторларның жиимергеч йогынтысы, шул исәптән хужалык эшчәнлегенә вакытлыча һәм турыдан-туры тәэсире; милекчеләрнең (кулланучыларның) тарих һәм мәдәният һәйкәлләрен тиешенчә саклап тотмавы.

Мәдәни мирас объектларын саклау өлкәсендә актуаль проблемаларны хәл итү максатында кирәк:

1. тарих, архитектура, мәдәният һәйкәлләрен ачыклау, торгызу һәм хәзерге тормышта максималь рәвештә куллану;

2. мәдәни мирасны саклау эшендә норматив-хокукий базаны формалаштыру;

3. дәүләт саклавында булган мәдәни мирас объектларын һәм тарихи – мәдәни кыйммәткә ия булган объектларны ачыклау һәм исәпкә алу буенча планлы эш алып бару;

4. мәдәни мирас объектларына зыян китерүне, жиимерелүне, жиимерелүне һәм башка гамәлләр кылуны булдырмау өчен ел саен тарих һәм мәдәният һәйкәлләренә инвентаризация үткәргә;

5. тарихи һәм мәдәни ядкярләрне законлы һәм нәтижәле файдалануны һәм кулланучылар (милекчеләр) тарафыннан тарихи һәм мәдәни ядкярләрне саклау турындагы гамәлдәге законнар нигезендә мәдәни мирас объектларын куллану кагыйдәләрен үтәүне контрольдә тоту;

6. Яңа Чишмә муниципаль районы халкы арасында мәдәни мирасны популярлаштыру буенча эшне активлаштырырга.

Яңа Чишмә муниципаль районының тарихи йөзен һәм аның үз-үзен саклап калуы - бик актуаль бурыч. Бу районның мәдәни мирас объектларын саклау программасынның муниципаль эчке сәясәтнең өстенлекле чаралары исәбенә кертә.

III. Программаның төп максаты һәм бурычлары

Программаның максаты: Яңа Чишмә муниципаль районының мәдәни мирасы үзенчәлегә нигезе буларак бердәм тарихи-мәдәни мохитне саклау, аны гражданлык жәмгыяте һәм Татарстан Республикасы Яңа Чишмә муниципаль районының социаль-иқтисади үсешә мәнфәгатләрәндә үстерү.

Программаның бурычлары:

- 1) Татарстан Республикасы Яңа Чишмә муниципаль районының тарихи-мәдәни мирасын саклау;
- 2) Яңа Чишмә муниципаль районының тарихи-мәдәни мирасын популярлаштыру;
- 3) Яңа Чишмә муниципаль районы халкын Яңа Чишмә муниципаль районының тарихи-мәдәни тирәлеген саклау мәнфәгатьләрендә агарту.

IV. Программаны ресурслар белән тәмин итүне нигезләү

Программаны тормышка ашыру еллары буенча финанслау:

2022 ел – 5 000 сум;

2023 ел - 258 000 сум;

2024 ел - 308 000 сум.

Программаны тормышка ашыруга сарыф ителә торган акчалар күләме, Яңа Чишмә муниципаль районы бюджеты мөмкинлекләреннән, Татарстан Республикасы Яңа Чишмә муниципаль районы территориясендә инфляция процессларыннан һәм икътисадый вәзгыятьтән чыгып, төгәлләштерелергә һәм төзәтмәләр кертелергә мөмкин.

Программада программа чараларын гамәлгә ашыру өчен бюджеттан тыш акчалар (эшмәкәрләр, спонсорлар акчасы) һәм муниципаль берәмлек бюджетлары акчаларын жәлеп итү мөмкинлеге каралган.

V. Программаны тормышка ашыру механизмнары

Программаны тормышка ашыру механизмнары булып түбәндәгеләр тора:

- 1) Татарстан Республикасы Яңа Чишмә муниципаль районының социаль-икътисадый үсешенә өстенлекле юнәлешләре исемлегенә мәдәни мирас объектларын саклауны кергү;
- 2) Татарстан Республикасы Яңа Чишмә муниципаль районының тарихи-мәдәни мохит торышын мониторинглау системасын оештыру;
- 3) мәдәни мирас объектларын яңадан торгызу һәм нәтижәлерәк файдалану өчен шәхси инвестицияләр, зур бизнес иганәләре жәлеп итүнәтижәле дәүләт-шәхси партнерлыклар булдыруга һәм аларның эшчәнлегенә ярдәм итү, һәйкәлләрне карап тоту һәм реставрацияләү өчен шәхси инвесторлар акчаларын жәлеп итүгә юнәлдерелгән стимуллар кергү (бюджетта ел саен лимитны билгеләп, аренда түлүүләре исәбенә капитал ремонт ясау чараларына киткән чыгымнарны исәпкә алу кебек).;
- 4) алынган йөкләмәләрне үтәү өчен инвесторларның катгый жаваплылыгы механизмнары булганда, уңайлык режимы белән дәүләт һәм муниципаль милектән һәйкәлләрне тапшыру формаларын һәм практикасын киңәйтү;
- 5) мәдәни мирас объектларын саклау буенча эшләр башкару өчен субсидияләр бирү мөмкинлеген карау;
- 6) Татарстан Республикасы Яңа Чишмә муниципаль районының һәр жирлегә буенча материаллар жыюга жирле үзидарә органнарын, музейларны, китапханәләрне, мәктәп укучыларын, массакүләм мәгълүмат чараларын жәлеп итү.

VI. Программаның көтелгән нәтижәләре

Программаны гамәлгә ашырудан түбәндәге нәтижәләр:

- 1) район территориясендә урнашкан мәдәни мирас объектларының торышын тикшереп тору;
- 2) мәдәни мирас объектларының сакланышын тәэмин итү;
- 3) мәдәни мирас объектларыннан файдалану хокукын гамәлгә ашырганда физик һәм юридик затларның җаваплылыгын арттыру;
- 4) Яңа Чишмә муниципаль районы территориясендә истәлекле урыннар буенча экскурсия маршрутларын эшләү.

VII. Программаның максатчан индикаторлары һәм нәтижәләгә күрсәткечләре исемлегә

Индикатив күрсәткеч исеме	Күрсәткечнең әһәмияте 2022 елга	Күрсәткечнең әһәмияте 2023 елга	2024 елга күрсәткечнең әһәмияте
Яңа Чишмә муниципаль районы территориясендә урнашкан мәдәни мирас объектларында мәгълүмати язучылар һәм элмә такталар урнаштыру	4	4	4
Мәдәни мирас объектларын саклау һәм алардан файдалану буенча республика чараларында, конференцияләрдә, семинарларда катнашу	1	1	1
«Яңа Чишмә районы һәйкәлләре» массакуләм мәгълүмат чараларында публикацияләр сериясен эзерләү	4	4	4
Район һәм Татарстан Республикасының тарихи урыннары буйлап квест-танып-белү уеннары үткөрү	2	3	4

VIII. Программа чаралары

№ тб	Чара исеме	Җаваплылар	2022 ел (сумнарда)	2023 ел (сумнарда)	2024 ел (сумнарда)
1	2	3	4	5	6
1	Мәдәни мирас объектлары исемлегә буенча археология һәйкәлләренең, биналарның һәм корымаларның мәдәни	ТР Яңа Чишмә муниципаль районы Башкарма комитеты	-	-	-

	кыйммәтләрән тәкъдим итүнең әһәмиятлелеген, торышын билгеләү буенча комиссия утырышы				
2	Район территориясендә урнашкан тарих һәм мәдәният һәйкәлләре буенча муниципаль реестрны эзерләү	ТР Яңа Чишмә муниципаль районы Башкарма комитеты	-	-	-
3	Район территориясендә мәдәни мирасны билгеләнгән тәртиптә исәпкә алу эшләрен үткөрү.	ТР Яңа Чишмә муниципаль районы Башкарма комитеты	-	-	-
4	Яңа Чишмә муниципаль районы территориясендә урнашкан мәдәни мирас объектларында мәгълүмати язулар һәм элмә такталар урнаштыру	ТР Яңа Чишмә муниципаль районы жирле үзидарә органнары	-	-	
5	Мәдәни мирас объектларының торышын тикшереп тору	ТР Яңа Чишмә муниципаль районы Башкарма комитеты	-	-	-
6	Мәдәни мирас объектлары территорияләрен төзекләндерү	ТР Яңа Чишмә муниципаль районы жирле үзидарә органнары	-	250 000	300 000
7	«Яңа Чишмә районы һәйкәлләре» массакуләм мәгълүмат чараларында публикацияләр сериясен эзерләү	ТР Яңа Чишмә муниципаль районы музейлары	-	-	-
8	Мәдәни мирас объектларын саклау, алардан файдалану буенча республика чараларында, конференцияләрдә, семинарларда катнашу	Яңа Чишмә муниципаль районы Башкарма комитетының мәдәният бүлеге	-	-	-
9	Экспозицияләрне һәм күргәзмәләрне мәгълүмати яктан тәэмин итү, Яңа Чишмә муниципаль районының рәсми сайтында бүлекне тулыландыру	Яңа Чишмә муниципаль районы Башкарма комитетының мәдәният бүлеге	-	-	-
10	Район һәм Татарстан Республикасының тарихи урыннары буйлап квест-танып-белү уеннары үткөрү	ТР Яңа Чишмә муниципаль районы Башкарма комитеты	-	3 000 Жирле бюджет	3 000 Жирле бюджет

11	Яңа Чишмә муниципаль районының истәлекле урыннары буенча «Бистәләр божрасы» туристик маршрутын уздыру	ТР Яңа Чишмә муниципаль районы Башкарма комитетының мәдәният бүлеге, яшьләр эшләре, спорт һәм туризм бүлеге	5 000 Иганәчелек чаралары	5 000 Иганәчелек чаралары	5 000 Иганәчелек чаралары
Барлығы:			5 000	258 000	308 000